

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Essays on the economics of household finance and social insurance

Koopmans, P.L.

Citation

Koopmans, P. L. (2024, December 18). *Essays on the economics of household finance and social insurance*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4172632>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4172632>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nederlandse samenvatting

Studies over huishoudfinanciën en sociale zekerheid

Individuele ervaringen tijdens hun levens veel financiële risico's en maken veel gebeurtenissen mee die van invloed zijn op de financiën van huishoudens. Deze risico's bestaan onder andere uit arbeidsongeschiktheid, ouderdom, werkloosheid en het krijgen van kinderen. Deze risico's en gebeurtenissen hebben een sterke invloed op de inkomsten en uitgaven en kunnen beleid rechtvaardigen dat individuen helpt hun consumptie over de levensloop te spreiden.

Economen gebruiken vaak het levenscyclusmodel om lange-termijn consumptiegedrag te voorspellen. Volgens dit model spreiden individuen hun consumptie zelf in de tijd. Als het levenscyclusmodel correct is, anticipeert men op inkomensschokken gedurende de levenscyclus en past men consumptiepatronen hieraan aan. Het levenscyclusmodel is uitgebreid bestudeerd (Ando and Modigliani (1963); Heckman (1976); Modigliani and Brumberg (1954)).

Empirische studies vinden echter herhaaldelijk afwijkingen van het levenscyclusmodel (Bikker et al. (2012); J. R. Brown et al. (2008); Deaton (1986); White (1978)). Deze afwijkingen vertalen zich vaak in consumptiegedrag dat sterk fluctueert over de tijd en kortetermijnplanning. Deze afwijkingen hebben aanzienlijke gevolgen voor de financiën van huishoudens, aangezien die de kans vergroten dat risico's gedurende de levenscyclus de huishoudfinanciën verstoren en tot liquiditeitsproblemen leiden.

Nederland heeft een uitgebreid stelsel van sociale zekerheid met veel financiële vangnetten (OECD (2021)). Dit helpt huishoudens om hun consumptie in de tijd te stabiliseren. Pensioenuitkeringen helpen bijvoorbeeld om de consumptie op latere leeftijd soepel te laten verlopen en op peil te houden. Subsidies voor zwangerschapsverlof en kinderopvang bieden inkomenssteun en mogelijkheden om terug te keren naar de arbeidsmarkt. Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen dekken het risico van arbeidsongeschiktheid. Inzicht in de vraag of deze sociale regelingen het beoogde effect hebben, is van cruciaal belang voor het ontwerpen van deze regelingen.

Dit proefschrift onderzoekt empirisch de effecten van pensionering, het krijgen van kinderen en arbeidsongeschiktheidsverzekeringen op het inkomen, de uitgaven en de tijdsbesteding van huishoudens.

Centrale vraag is hoe de beschikbaarheid en het gebruik van sociale verzekeringen de beslissingen van individuen beïnvloeden met betrekking tot inkomen, uitgaven, sparen, tijdsbesteding en arbeidsparticipatie. Om deze effecten te onderzoeken, maakt dit proefschrift gebruik van verschillende

soorten microdata, variërend van enquêtegegevens tot banktransacties. Met name de banktransacties zijn (bijna) uniek in de literatuur. Door deze analyses uit te voeren, draagt dit proefschrift bij aan een beter begrip van hoe sociale vangnetten het economische gedrag en de welvaart van individuen bepalen. Deze informatie kan nuttig zijn bij het formuleren van beleid op deze terreinen.

Pensioensparen van Zelfstandigen Zonder Personeel: Vervroegd Opnemen en Verminderde Administratieve Lasten

De pensioenopbouw van Zelfstandigen Zonder Personeel (zzp'ers) varieert in Nederland aanzienlijk: ongeveer de helft van de zzp'ers ontvangt na pensionering minder dan 70% van hun inkomen voor pensionering (Knoef et al. (2016)). Deze lage 'replacement rate' van zzp'ers komt voornamelijk doordat ze geen bedrijfspensioenen opbouwen en zelf niet genoeg sparen om dit te compenseren.

In een vignettenstudie presenteert hoofdstuk 2 hypothetische pensioenproducten met mogelijkheden om pensioeninleg vervroegd op te nemen en administratieve vereenvoudigingen. Deze producten kennen variërende uitkeringen na pensionering. Daarmee wordt de betalingsbereidheid geanalyseerd, uitgedrukt als een percentage van de pensioenuitkering na pensionering, voor verminderde administratieve lasten en mogelijkheden om vervroegd pensioen op te nemen. Er is een vragenlijst uitgezet onder ongeveer 800 zzp'ers en 800 werknemers. Voor beide groepen onderzoekt dit hoofdstuk de betalingsbereidheid.

We constateren dat zzp'ers bereid zijn 14% van hun pensioen op te geven om de mogelijkheid te hebben om geld op te nemen als het inkomen laag is of om een hypotheek (af) te betalen. Ze hebben 8% van hun uitkering na pensionering over voor het feit dat ze geen fiscale informatie hoeven te verstrekken. Bij werknemers blijkt een bereidheid om 4% van hun pensioen op te geven voor de mogelijkheid om vroegtijdig geld op te nemen, maar zij hebben geen betalingsbereidheid voor minder administratieve lasten.

We vinden echter ook bewijs van een 'sophisticated present bias': Individuen hebben een irrationele tijdsvoorkeur voor het heden (present bias), maar zijn zich ook bewust van deze tijdsvoorkeur ('sophisticated'). Dit maakt dat individuen zichzelf in bescherming nemen tegen mogelijkheden om vrij geld uit te nemen. De schattingen laten geen (zelfs een negatieve) bereidheid zien om te betalen voor opties voor vrije vroegtijdige geldopname als daarbij een fiscale boete wordt geheven. Bovendien constateren we dat er een grotere vraag is naar opties voor vroegtijdige geldopname bij personen met een sterke tijdsvoorkeur voor het heden of een hoge discontovoet. Bij het ontwerpen van beleidsinterventies is het belangrijk om het vroegtijdig opnemen van geld afhankelijk te maken van de inkomens- en vermogensposities van individuen.

Het effect van Pensionering op de Financiën van Huishoudens: Onderzoek op basis van Transactiegegevens

Er is veel wetenschappelijke literatuur die onderzoekt hoe pensionering de persoonlijke financiën beïnvloedt. Effecten van pensionering op uitgaven wisselen van nuleffecten tot afnames (Agarwal et al. (2015); Aguila et al. (2011); Banks et al. (1998a); Battistin et al. (2009); Been and Goudswaard (2020); Bernheim et al. (2001); Luengo-Prado and Sevilla (2013a); Lührmann (2010); Luengo-Prado and Sevilla (2013b)). Verder blijkt dat mensen na pensionering (op de lange termijn) extra spaargeld opbouwen (Kieren and Weber (2022); Love et al. (2009); Olafsson and Pagel (2018); Poterba et al. (2011)). Deze bevindingen zijn in tegenspraak met de voorspellingen van het levenscyclusmodel. Deze afwijkingen schrijft de literatuur toe aan verschillende verklaringen, zoals de wens om geld te schenken of na te laten (Lockwood (2018a, 2012a)), irrationaliteit ('bounded rationality') (Olafsson and Pagel (2018)) en besparingen op uitgaven door 'home production' (zelf huishoudelijke taken verrichten in plaats van inkopen) (Been and Goudswaard (2020)).

Bestaande schattingen van de effecten van pensionering op de financiën van huishoudens zijn echter gebaseerd op jaarlijkse administratieve datasets of enquêtes. Deze gegevens zijn beperkt: Jaarlijkse data maken het niet mogelijk om kortetermijneffecten in kaart te brengen, en enquêtegegevens zijn vaak onnauwkeurig gemeten. Om deze problemen aan te pakken gebruikt hoofdstuk 3 maandelijks transactiegegevens van ING. Hoofdstuk 3 kijkt concreet naar hoe pensionering de netto flow balance (instroom minus uitstroom van geld in een gegeven maand), banksaldi aan het einde van de maand en het percentage mensen met schulden beïnvloedt.

In Nederland komen individuen in aanmerking voor zowel een staatspensioen als een bedrijfspensioen. Alle Nederlanders ontvangen eerstelijner pensioenen (AOW) na het bereiken van een bepaalde leeftijdsgrens, afhankelijk van hun geboortjaar. Veel werknemers bouwen bedrijfspensioen op in loondienst. Bedrijfspensioenen kan men eerder of later dan de AOW-leeftijd opnemen, alhoewel de uitbetalingen lager (hoger) zijn als zij voor (na) het bereiken van de AOW-leeftijd ingaan. Omdat de AOW-leeftijd per geboortecohort vast staat en de gegevens meerdere geboortecohorten omvatten, gebruikt de analyse de AOW-leeftijd als instrumentele variabele voor bedrijfspensioenen. Hierdoor kan analyse causale schattingen maken van de effecten van pensionering op huishoudfinanciën.

De dataset bevat, na toepassing van selectiecriteria, ongeveer 12.000 personen die op een bepaald moment binnen de steekproefperiode een bedrijfspensioen hebben ontvangen, waardoor de data hun financiële gedrag zowel voor als na het ontvangen van bedrijfspensioenen bevat. Bovendien bevat de dataset details over geldstromen, rekeningsaldi en een beknopte reeks demografische kenmerken. De data zijn maandelijks gemeten van 2016 tot en met 2021.

Uit de analyse blijken opmerkelijke kortetermijneffecten in de bestedingsdynamiek na pensionering, met name in de vorm van een scherpe

stijging van de netto flow balance (instroom op minus uitstroom van de bankrekening) in de maand van pensionering. Deze effecten nemen echter op de lange termijn af en lopen uiteindelijk terug tot 0. Dit duidt op een aanzienlijke variabiliteit in de dynamiek van de financiën van huishoudens op de korte termijn, die in de bestaande literatuur over pensioenbesparingen niet volledig tot uitdrukking komt.

We laten bovendien een grote mate van heterogeniteit zien tussen verschillende groepen gepensioneerde werknemers: de inkomens- en uitgaveneffecten zijn groter (kleiner) voor groepen met hogere (lagere) inkomens, meer (minder) spaargeld en witte boorden beroepen.

Bovendien onthult de analyse een stijging van de spaartegoeden onder individuen met een laag inkomen en een laag vermogen. Omgekeerd blijkt uit hoofdstuk 3 geen daling van de besparingen onder de bovengenoemde hoge-inkomensgroepen. Daarnaast is er na pensionering een opmerkelijke afname van het aandeel huishoudens met een negatief spaarsaldo. Deze bevindingen geven aan dat pensionering liquiditeitsbeperkingen voor individuen met lagere inkomens verlicht, terwijl er geen effecten zijn gevonden voor groepen met hogere inkomens.

Kinderboetes en de rol van tijdsbesteding in het huishouden

De inkomenskloof tussen mannen en vrouwen is de afgelopen decennia afgenomen, maar blijft tot op de dag van vandaag bestaan (Cortés and Pan (2020)). De bestaande literatuur bestudeert deze verschillen uitgebreid en stelt vast dat inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen met name het gevolg zijn van het krijgen van kinderen (Andresen and Nix (2019); Cortés and Pan (2020);

De Quinto et al. (2020); Kleven, Landais and Søggaard (2019); Kuziemko et al. (2018); Lundborg et al. (2017); Meurs and Pora (2019); Rabaté and Rellstab (2021); Sieppi and Pehkonen (2019)): Voor de geboorte van kinderen zijn de inkomens van mannen en vrouwen relatief gelijk. Hierna lopen inkomens echter uiteen: vrouwen verminderen hun activiteit op de arbeidsmarkt zowel op de intensieve als op de extensieve marge, en het inkomen van vrouwen herstelt zelfs jaren na de bevalling nooit van deze afname. Dit fenomeen staat bekend als de kinderboete ('child penalty').

De literatuur schrijft kinderboetes doorgaans toe aan geslachtsnormen (Bedi et al. (2018); Kleven, Landais, Posch et al. (2019); Kleven (2022); Rabaté and Rellstab (2021); Rellstab (2023)) en aan tijdsbesteding in het huishouden (Blau and Kahn (2017); Casarico and Lattanzio (2023)). Tot nu toe is er echter slechts één artikel dat (op de korte termijn) tijdsbesteding in het huishouden rechtstreeks in verband brengt met de kinderboete. Dit hoofdstuk biedt het eerste (beschrijvende) onderzoek naar de samenhang tussen tijdsbesteding in het huishouden en kinderboetes op lange termijn.

Om kinderboetes in Nederland te schatten, gebruikt dit onderzoek een 'event study' ontwerp zoals in Kleven, Landais and Søggaard (2019). De analyse schat de effecten van het krijgen van kinderen op zowel de arbeidsmarktresultaten als de tijdsbesteding van het huishouden. Hoofdstuk 4

doet dit voor de jaren voor, tijdens, en na het krijgen van kinderen. Hierbij worden gegevens gebruikt uit het LISS-panel van 2008 tot 2021.

Uit de analyse blijkt dat de afname van de arbeidsmarktactiviteit na het krijgen van kinderen gepaard gaat met een toename van activiteit in het huishouden. Dit betekent ook dat vrouwen niet meer vrije tijd krijgen na de bevalling. Integendeel, de totale tijdsbesteding door vrouwen aan werken in een baan en in het huishouden neemt toe in vergelijking met deze tijdsbesteding door mannen.

Uit de bevindingen blijkt dat kinderboetes voornamelijk voortkomen uit substitutie van taken binnen het huishouden. Dat wil zeggen dat vrouwen arbeidsmarktactiviteit ruilen voor huishoudelijke activiteit. In aanvulling op arbeidsmarktbeleid kan beleid gericht op het huishouden (bijvoorbeeld kinderopvang) effectief zijn in het verminderen van kinderboetes.

Niet-Publieke Arbeidsongeschiktheidsverzekering en Uitstroom naar Werk

In Nederland kunnen bedrijven zich uitschrijven uit de publieke arbeidsongeschiktheidsverzekering van gedeeltelijk of tijdelijk arbeidsongeschikte werknemers (WGA'ers) (McVicar et al. (2022)). Door voor deze optie te kiezen, betalen bedrijven niet langer publieke arbeidsongeschiktheidspremies, maar nemen zij de verantwoordelijkheid op voor de re-integratie en het betalen van de uitkeringen van WGA'ers.

De re-integratie van WGA'ers zelf regelen kan extra uitstroomkanalen creëren voor niet publiek verzekerde bedrijven. Concreet hebben bedrijven de mogelijkheid om herkeuringen voor WGA'ers aan te vragen, wat dient als een re-integratiemiddel dat niet beschikbaar is via het UWV (Lammers et al. (2018)). Bovendien geeft het UWV voorrang aan deze herkeuringaanvragen. In dit hoofdstuk wordt geanalyseerd of niet publiek verzekerde bedrijven een hogere uitstroom uit de arbeidsongeschiktheidsverzekering vertonen, vooral in termen van uitstroom naar werk.

Uitstroom uit arbeidsongeschiktheidsverzekeringen heeft aanzienlijke gevolgen voor de financiële positie van WGA'ers. Als het stopzetten van de arbeidsongeschiktheidsverzekering gepaard gaat met hervatting van het werk of een andere baan, kan dit ten goede komen aan WGA'ers door hun inkomen te verhogen en te helpen bij het spreiden van de consumptie. Het beëindigen van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen kan echter de financiële problemen van WGA'ers verergeren als zij niet aan het werk (kunnen) gaan.

Evenwicht tussen re-integratie inspanningen en de behoefte aan financiële stabiliteit op de lange termijn is van cruciaal belang.

De analyse gebruikt administratiegegevens van UWV van 2006 tot en met 2021. Deze administratiegegevens bevatten het verloop van de WIA-trajecten en herbeoordelingen van gedeeltelijk arbeidsongeschikten. De analyse gebruikt duurmodellen van uitstroom op basis van de verzekeringsstatus.

Uit de analyse blijkt geen oorzakelijk verschil in uitstroom naar werk tussen niet publiek verzekerde bedrijven en publiek verzekerde bedrijven. Er zijn echter wel andere verschillen in de uitstroom: de uitstroom naar her-

stel zonder werk, en vooral de uitstroom naar structurele volledige arbeidsongeschiktheid, is hoger bij niet publiek verzekerde bedrijven, terwijl de uitstroom om redenen als pensionering en overlijden lager is.

De bevindingen komen voort uit herbeoordelingen, waaruit blijkt dat niet publiek verzekerde bedrijven proactiever zijn in het aanvragen ervan dan het UWV. De uitstroom die door herkeuringen in gang wordt gezet, betreft voornamelijk herbeoordelingen die overgaan van een tijdelijke volledige arbeidsongeschiktheidsverzekering (WGA 80+) naar een structurele volledige arbeidsongeschiktheidsuitkering (IVA). Herbeoordelingen die leiden tot een lagere mate van arbeidsongeschiktheid of het beëindigen van de arbeidsongeschiktheid komen echter ook vaker voor bij niet publiek verzekerde bedrijven.

Uit hoofdstuk 5 blijkt al met al dat eigenrisicodragers een hogere uitstroom uit de WIA realiseren, maar dat er geen (causale) verschillen in uitstroom naar werk zijn. Dit wil zeggen dat eigenrisicodragers niet effectiever of minder effectief re-integreren dan publiek verzekerde bedrijven.